

DİNİ QURUMLARLA İŞ ÜZRƏ DÖVLƏT KOMİTƏSİNİN

BÜLLETENİ

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

№4, 2002

* Dinlərarası dialoq

səh.6

* *Что представляет собой
католицизм?*

səh.9

* Sufilik

səh.13

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor:
fəlsəfə elmləri
doktoru, professor Rafiq Əliyev

Baş redaktorun
müavini: *Musa Mərcanlı*

Redaktor: *Səməd Bayramzadə*

Məsul katib: *Yusif Ağayev*

Operator: *Rəsmiyyə Qasımova*

Dizayn: *Aliyə Qabilqızı*

Materiallar Dövlət Komitəsinin
müvafiq şöbələrində hazırlanır.

EDITORIAL STAFF

Editor-in-chief:
professor
Rafiq Aliev (Ph.D)

Deputy
editor: *Musa Marjanlı*

Editor: *Samad Bayramzade*

Responsible
secretary: *Yusif Agayev*

Operator: *Rasmiya Gasumova*

Design: *Aliya Gabilgızı*

Materials are prepared in appropriat-
edepartmento of the State Committee

Bülleten Azərbaycan Respublikası
Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət
Komitəsinin 4 sayılı əmri (2 oktyabr
2001-ci il) ilə nəşr olunur.

This Bulletin is edited in accordance
with order N4 (on October 2, 2001) of
State Committee of Azerbaijan Republic for
the Work with Religious Associations.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı 370001, Ə.Cavad küçəsi 12.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Veb sayt: www.addk.org

Address:

12 A.Javad St, Baku, 370001 Azerbaijan.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Web page: www.addk.org

BU SAYDA

Dinlərarası dialoq	6
Что представляет собой католицизм?	9
Bölgələrdə dini durum	11
Sufilik	13
Кто такие молокане?	15
Mövlud bayramı	17
Sual-cavab	18

IN THIS ISSUE

Interreligious dialogue	6
What the Catholicism is?	9
Religious situation in regions	11
Sufism	13
Molokans. Who are they?	15
The Holiday of Prophet's birthday	17
Questions-Answers	18

PREZİDENT HEYDƏR ƏLİYEV DİN VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR HAQQINDA

Azərbaycanda islam dini VII əsrdən yayılıb və Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin əsasını təşkil edir. Bizim çoxəsrlik islam dövrü tariximiz zəngindir. Bu gün iftixar hissi ilə deyirik ki, Azərbaycanın islam mədəniyyəti, islam dini ilə bağlı olan dahi insanları - Nizami, Füzuli, Nəsimi, Tusi, Qətran Təbrizi və bir çox digər böyük şəxsiyyətləri dünya sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş və islam mədəniyyətini zənginləşdirmişlər. Biz bunlarla fəxr edirik.

Biz azərbaycanlılar öz tariximizlə, milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr edirik, öz doğma ana dilimizlə fəxr edirik. Bunlar hamısı bizim milli mənəviyyatımız, milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Bunlara görə də biz islam dininə, islam mədəniyyətinə mənsub olmağımızla da fəxr edirik.

Dünyada bir çox böyük dinlər mövcuddur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar islam dini ilə fəxr edərək, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, düşmənçilik etməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalqı da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik. Ümumiyyətlə, başqa dinlərə dözümlülük, başqa dinlərlə yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamaq islam dəyərlərinin xüsusiyyətidir. Bu tarix boyu Azərbaycanda da, Qafqazda da öz əksini tapıbdir. Azərbaycanda islam dini ilə yanaşı xristian dini də, yəhudi dini də əsrlər boyu yaşayıb və indi də yaşayır. Qafqazda da bu mənzərə var. Hesab edirik ki, insanlar hansı dinə, hansı mədəniyyətə mənsubluğundan asılı olmayaraq, bütün başqa mədəniyyətlərə, dinlərə, mənəvi dəyərlərə də hörmət etməli, o dinlərin bəzən kiməsə xoş gəlməyən adət-ənənələrinə dözümlü olmalıdırlar. Dini nöqteyi-nəzərdən ədavət, münaqişə, müharibə yolverilməzdir. Hər halda, XX əsrin sonunda və qarşıdan gələn XXI əsrdə dünyada belə hallara son qoyulmalıdır.

*Bakıda keçirilmiş
"İslam sivilizasiyası Qafqazda"
mövzusunda beynəlxalq simpoziumdakı
(9-11 dekabr 1998-ci il) nitqindən*

REDAKSIYA HEYƏTİ

Baş redaktor:
fəlsəfə elmləri
doktoru, professor Rafiq Əliyev

Baş redaktorun
müavini: *Musa Mərcanlı*

Redaktor: *Səməd Bayramzadə*

Məsul katib: *Yusif Ağayev*

Operator: *Rəsmiyyə Qasımova*

Dizayn: *Aliyə Qabilqızı*

Materiallar Dövlət Komitəsinin
müvafiq şöbələrində hazırlanır.

EDITORIAL STAFF

Editor-in-chief:
professor
Rafiq Aliev (Ph.D)

Deputy
editor: *Musa Marjanlı*

Editor: *Samad Bayramzade*

Responsible
secretary: *Yusif Agayev*

Operator: *Rasmiya Gasumova*

Design: *Aliya Gabilgızı*

Materials are prepared in appropriat-
edepartmento of the State Committee

Bülleten Azərbaycan Respublikası
Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət
Komitəsinin 4 sayılı əmri (2 oktyabr
2001-ci il) ilə nəşr olunur.

This Bulletin is edited in accordance
with order N4 (on October 2, 2001) of
State Committee of Azerbaijan Republic for
the Work with Religious Associations.

Redaksiyanın ünvanı:

Bakı 370001, Ə.Cavad küçəsi 12.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Veb sayt: www.addk.org

Adress:

12 A.Javad St, Baku, 370001 Azerbaijan.

Tel: (994 12) 92-62-33, 92-58-89

Faks (994 12) 92-93-33

E-mail: addk@addk.org

Web page: www.addk.org

BU SAYDA

Dinlərarası dialoq	6
Что представляет собой католицизм?	9
Bölgələrdə dini durum	11
Sufilik	13
Кто такие молокане?	15
Mövlud bayramı	17
Sual-cavab	18

IN THIS ISSUE

Interreligious dialogue	6
What the Catholicism is?	9
Religious situation in regions	11
Sufism	13
Molokans. Who are they?	15
The Holiday of Prophet's birthday	17
Questions-Answers	18

PREZİDENT HEYDƏR ƏLİYEV DİN VƏ MİLLİ-MƏNƏVİ DƏYƏRLƏR HAQQINDA

Azərbaycanda islam dini VII əsrdən yayılıb və Azərbaycan xalqının milli-mənəvi dəyərlərinin əsasını təşkil edir. Bizim çoxəsrlik islam dövrü tariximiz zəngindir. Bu gün iftixar hissi ilə deyirik ki, Azərbaycanın islam mədəniyyəti, islam dini ilə bağlı olan dahi insanları - Nizami, Füzuli, Nəsimi, Tusi, Qətran Təbrizi və bir çox digər böyük şəxsiyyətləri dünya sivilizasiyasına böyük töhfələr vermiş və islam mədəniyyətini zənginləşdirmişlər. Biz bunlarla fəxr edirik.

Biz azərbaycanlılar öz tariximizlə, milli-mənəvi dəyərlərimizlə fəxr edirik, öz doğma ana dilimizlə fəxr edirik. Bunlar hamısı bizim milli mənəviyyatımız, milli-mənəvi dəyərlərimizdir. Bunlara görə də biz islam dininə, islam mədəniyyətinə mənsub olmağımızla da fəxr edirik.

Dünyada bir çox böyük dinlər mövcuddur. Hər dinin özünəməxsus yeri var. Biz azərbaycanlılar islam dini ilə fəxr edərək, eyni zamanda heç vaxt başqa dinlərə qarşı mənfi münasibət göstərməmişik, düşmənçilik etməmişik, ədavət aparmamışıq və heç bir başqa xalqı da öz dinimizə itaət etməyə məcbur etməmişik. Ümumiyyətlə, başqa dinlərə dözümlülük, başqa dinlərlə yanaşı və qarşılıqlı anlaşma şəraitində yaşamaq islam dəyərlərinin xüsusiyyətidir. Bu tarix boyu Azərbaycanda da, Qafqazda da öz əksini tapıbdir. Azərbaycanda islam dini ilə yanaşı xristian dini də, yəhudi dini də əsrlər boyu yaşayıb və indi də yaşayır. Qafqazda da bu mənzərə var. Hesab edirik ki, insanlar hansı dinə, hansı mədəniyyətə mənsubluğundan asılı olmayaraq, bütün başqa mədəniyyətlərə, dinlərə, mənəvi dəyərlərə də hörmət etməli, o dinlərin bəzən kiməsə xoş gəlməyən adət-ənənələrinə dözümlü olmalıdırlar. Dini nöqteyi-nəzərdən ədavət, münaqişə, müharibə yolverilməzdir. Hər halda, XX əsrin sonunda və qarşıdan gələn XXI əsrdə dünyada belə hallara son qoyulmalıdır.

*Bakıda keçirilmiş
"İslam sivilizasiyası Qafqazda"
mövzusunda beynəlxalq simpoziumdakı
(9-11 dekabr 1998-ci il) nitqindən*

BAS REDAKTORDAN

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən din sahəsində həyata keçirilən bir sıra islahatlar zənnimizcə bu günün tələblərinə cavab verir. Nəzərdə tutulmuş dəyişikliklər dinin ibadət, şəriət, ayin sahələrinə, eyni zamanda müqəddəs kitablara söykənən əqidə məsələlərinə qətiyyətlə toxunmur. Dövlət Komitəsinin ibadət işlərinə və ayinlərin keçirilməsinə müdaxilə etmək niyyəti yoxdur. Bu mövqə dəfələrlə bəyan edilmişdir. İcmadaxili işlərə, ibadətə qarışmamaq prinsipi dini qurumlara münasibətdə əsas prinsiplərdən biridir və Dövlət Komitəsinin fəaliyyətində həmişə nəzərə alınır. Lakin mətbuat səhifələrində vaxtaşırı müzakirə obyektinə çevrilən bəzi qeyri-dəqiq məlumatlardan istifadə edib Dövlət Komitəsi ilə dini idarə, mərkəz və qurumlar arasında gərginlik yaratmağa çalışanlar da az deyil. İslahatlar əsasən dindövlət münasibətlərində olan bir sıra həllini tapmamış məsələləri əhatə edir və yalnız Dini etiqad azadlığı haqqında Qanunun yerinə yetirilməsinə, bu sahədə vətəndaşların hüquqlarının təmin olunmasına xidmət edir. İslahatların qarşısında duran məqsədləri belə səciyyələndirmək olar:

1. Dünyəvi dövlət şəraitində cəmiyyətdə dinin yerini və rolunu daha dəqiq aydınlaşdırmaq, qanunların təbliğinə, geniş əhali kütləsinə çatdırılmasına yönəldilmiş iş sahəsində səyləri daha da gücləndirmək.

2. Dini idarə və mərkəzlərlə dini icmalar arasında olan münasibətlərin nizamnamə və müvafiq qanunlar çərçivəsində tənzim olunmasına kömək göstərmək. Dini icmaların dini idarəyə təşkilati tabeçiliyinin hansı mənə yükü daşdığını aydınlaşdırmaq, hüquqi statusu olan müstəqil dini icmanın hüquqları və məsuliyyətini, o cümlədən dövlət vergi orqanları qarşısında qanun çərçivəsində

məsuliyyətini müəyyənləşdirmək də vacib məsələlərdən biridir. Dini idarə ilə onun təşkilati tabeliyində olan icmanın münasibətlərinin tək cə nizamnamə ilə deyil, həm də

müqavilə əsasında qurulmasının mümkünlüyünü müzakirə edib, optimal bir forma tapmaqda yardımçı olmaq.

3. Dini ibadət yerlərinin, bir bina, tikili kimi müvafiq dövlət orqanlarının balansında olmasına nəzarət etmək. İbadət yerinin kimin maliyyə köməyi və hansı xarici humanitar, yaxud Xeyriyyə təşkilatı tərəfindən tikilməsinə baxmayaraq, tikinti başa çatdıqdan sonra mövcud qanunlara əsasən dövlətin müvafiq orqanına təhvil verilməsini təmin etmək. Bu müddəanı həyata keçirmək üçün ibadət yeri şəxsi maliyyə hesabına tikilə bilər, ancaq şəxsi mülkiyyət olub şəxsi məqsədlər üçün istifadə oluna bilməz, - fikri əsas götürülməlidir. Dini ibadət yerləri hüquqi statusu olan, yəni dövlət qeydiyyatından keçmiş dini icmalara, dindar insanlara təmənnasız istifadə üçün müqavilə ilə təhvil verilir. İbadət yerinin səliqə-sahmında saxlanması dini ayinləri və ibadətini həyata keçirmək üçün onu istifadəyə götürmüş icmanın məsuliyyətindədir. İcma icarəyə götürdüüyü ibadət yerində bütün maddi məsuliyyəti daşıyan müstəqil hüquqi şəxs statusundadır. O, maliyyə məsələlərində ancaq dövlət vergi orqanlarına müvafiq qaydada hesabat verir. Eyni zamanda onu da qeyd etməyi vacib bilir ki, Azərbaycan Respublikasının Vergi

məcəlləsinin 106-cı maddəsinə müvafiq olaraq ianələrdən vergi tutulmur. Lakin bu maddə hüquqi statusu olan müəssisəni dövlət orqanları qarşısında maliyyə hesabatı verməkdən azad etmir.

4. Dini təhsil sistemində dini idarə və ya mərkəz tərəfindən yalnız bir ali dini tədris müəssisəsi təsis oluna bilər. Bu, dini etiqad azadlığı haqqında qanunda öz əksini tapmışdır. Təsisçi ilə münasibətlər təkə nizamnamə ilə deyil, həm də təsisçi ilə yaradılmış dini təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi arasında xüsusi müqavilə ilə tənzim olunur. Yaradılmış ali təhsil müəssisəsinin zəruri hallarda regionlarda öz şöbələrini açma bilməsi istisna edilmir və bu, qanunla tənzim olunmalıdır. Lakin təhsil prosesi mərkəzdən, yəni ali təhsil müəssisəsinin rəhbərliyi tərəfindən idarə olunur, eyni proqram və tədris vəsaitlərindən istifadə edilir, tələbə qəbulu mərkəzləşdirilmiş şəkildə həyata keçirilir və təyinatlı məqsəd daşıyır. Tədris müəssisələrinin, o cümlədən mədrəsələrin maliyyələşdirilməsi əsasən təsisçi tərəfindən həyata keçirilir və şəffaf olmalıdır. Dini tədris müəssisəsinin Pedaqoji Şurası təhsil prosesinin tənzimlənməsində əsas rol oynamalıdır. Təhsil sırf dini xarakter daşmamalıdır. Təhsil qanununun 6-cı maddəsində göstəriləndiyi kimi təhsil dili mütləq Azərbaycan dili olmalı, «...Azərbaycan tarixi, Azərbaycan ədəbiyyatı və Azərbaycan coğrafiyası da tədris olunmalıdır...».

Tədris müəssisələrinin rəhbərliyi və müəllim heyəti Azərbaycan vətəndaşlarından ibarət olmalıdır. Bu sahədə istisnaya yol verilməsi ciddi zərurətdən ortaya çıxma bilər və müvəqqəti xarakter

daşıya bilər ki, bu da Dövlət Komitəsi ilə qabaqcadan razılaşdırılmalıdır.

5. İbadət yerlərində müqəddəs kitabları öyrənən kurslar ümumtəhsil məktəblərində keçilən dərslərdən sonra təşkil olunmalıdır. Yetkinlik yaşına çatmamış uşaqların bu kurslara cəlb olunması ancaq hər iki valideynin yazılı razılığı ilə həyata keçirilə bilər. Mədrəsələrdə tədris proqramları və tədris elə tərtib olunub, təşkil edilməlidir ki, orda təhsilini başa vuran şagirdlər digər orta ümumtəhsil məktəblərinin attestatına bərabər sənəd - şəhadətnamə ala bilsin.

Fikrimizcə, Bakı Dövlət Universitetinin və Bakı İslam Universitetinin ilahiyyat fakültəsinin məzunlarından təyinatı üzrə istifadə edilməli və onlar mümkün qədər öz ixtisasları üzrə işlə təmin olunmalıdırlar.

6. Axundlar, imamlar və digər din xadimləri Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin təşkil etdiyi yüksək ixtisaslı din xadimlərindən yaradılmış komissiyada attestasiyadan keçdikdən sonra işə təyin edilməli, onlar üçün müntəzəm şəkildə seminarlar təşkil olunmalı,

şəriət qaydalarının daha dəqiq öyrənilməsi, xütbələrə hazırlıq işləri və təcrübə mübadiləsi aparılmalı, onlar yeni ədəbiyyatla təmin olunmalıdırlar.

7. Ziyarətlərin təşkili üzrə alternativ qurumların yaradılması zəruridir. Bu həm xidmətin yüksəldilməsinə, həm məsuliyyətin artmasına, həm də qiymətlərin aşağı enməsinə kömək etmiş olar.

İslahatların qısa şəkildə məzmunu belədir.

Dövlət Komitəsi bütün bunların həyata keçirilməsində dini mərkəz və idarələrlə, dini icmalarla, ayrı-ayrı dinşünas-alim və din xadimləri ilə əməkdaşlıq etməyə hazırdır.

*Dövlət Komitəsinin
ibadət işlərinə və
ayinlərin keçirilməsinə
müdaxilə etmək niyyəti
yoxdur*

DİNLƏRARASI DİALOQ

Dinlərarası, xüsusilə dünyanın ən böyük dinlərindən olan islamla xristianlıq arasında dialoq məsələsi hələ XIX əsrin ortalarından etibarən gündəmə gəlsə də, yalnız keçən əsrin 50-60-cı illərindən başlayaraq konkret məzmun kəsb etmişdir. 1965-ci ildə «Kilsənin qeyri-xristian dinləri ilə qarşılıqlı münasibətləri haqqında» bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə bu proses yeni bir mərhələyə daxil olmuşdur.

Bəyannamədə göstərilirdi ki, kilsə xristianlarla bərabər Bir olan, hər şeyə Qadir, Əbədi və Əzəli, Rəhmlı Allaha ibadət edən müsəlmanlara hörmətli münasibət bəsləyir. Müsəlmanlar Allahın hökmlərinə İbrahimin əməl etdiyi kimi əməl etməyə çalışır, Məsihin Allah olduğunu etiraf etməsələr də, onun peyğəmbərliyini qəbul edir, onun bakirə anası Məryəmə hörmətlə yanaşır, dirilməyə, sorğu-sual gününə etiqad edir, Allahı namaz, zəkat və orucla uca tuturlar. Kilsə müsəlmanlarla dialoq məsələsinə böyük əhəmiyyət verir, hamını keçmiş unutmamağa və qarşılıqlı anlaşmaya çağırır.

Bəyannamədə hər iki dini birləşdirən ümumi cəhətlər qeyd edilir, təkallahlılıq, İbrahim peyğəmbərin hənifilik ənənəsi, axirət həyatı, mənəvi dəyərlər dinlərarası dialoqun əsas istiqamətləri kimi müəyyən edilirdi.

O vaxtdan etibarən xristian-

islam dialoquna həsr edilmiş bir sıra mötəbər tədbirlər keçirilmişdir. 1977-ci ilin martında İspaniyanın islamla tarixi tanışlığı olan Kordova şəhərində «Mühəmmədə və İsayə islamda və xristianlıqda iman» mövzusunda II Beynəlxalq islam-xristian konqresi dinlərarası dialoqun aktual problemlərini müzakirə etmişdir. Belə tədbirlərdən biri də 1998-ci ilin noyabrında Ankarada dinlərarası dialoq məsələsinə həsr edilmiş beynəlxalq elmi konfrans olmuşdur.

Problemlə bağlı olaraq müsəlman alimləri də islamın mövqeyini işləyib hazırlamışlar. Onlar hər şeydən əvvəl belə bir mövqedən çıxış edirlər ki, dialoq monoloq deyildir, yəni o birtərəfli yox, ikitərəfli olmalıdır, dialoqda iştirak edən tərəflər öz mövqelərini dövrün, sivilisasiyanın tələblərinə uyğunlaşdırmağı bacarmalıdır. Əlbəttə, bu o demək deyildir ki, dialoqda iştirak edən tərəflər öz mənəvi dəyərləri ilə fəxr etməməlidirlər. Amma onlar qarşılıqlı tərəfin də dəyərlərini, üstünlük verdiyi əxlaqi keyfiyyətləri başa düşməyə və qiymətləndirməyə çalışmalıdırlar. Yalnız belə olan təqdirdə tərəflər sürətlə dəyişən dünyamızın indiki və gələcək problemləri barədə birgə fikrə gələ bilirlər.

Dinlərarası dialoqda dinlərin insanlığa, bəşər sivilizasiyasına xidmətləri nəzərə

alınmalı və bu gün həmin dinlərin daşıyıcıları bəşəriyyət qarşısındakı məsuliyyətlərini dərk edərək dialoqa qoşulmalıdırlar. Bu gün dinlər hər şeydən əvvəl bəşəriyyətin ağrılarına son qoymağa çalışmalı və ümumbəşəri dəyərlər təbliğ etməlidir. Quranın bir çox hökm və çağırışları bu baxımdan aktualdır: «Ey insanlar! Biz sizi bir kişi ilə bir qadından yaratdıq. Sonra birbirinizi tanıyasınız deyər, sizi xalqlara və qəbilələrə ayırdıq. Allah yanında ən hörmətli olanınız Allahdan ən çox qorxanınızdır!» (*əl-Hüccürat, 13*).

İslam dinə çağırışda zor işlədilməsinin əleyhinədir. «Dində məcburiyyət yoxdur» (*əl-Bəqərə, 256*) deyər, etiqad azadlığı prinsipinin əsasını qoyan Quran müsəlmanları öz dinlərini tutarlı dəlillər və gözəl öyüd-nəsihətlə təbliğ etməyə çağırır: «İnsanları hikmətlə və gözəl moizə ilə Rəbbinin yoluna dəvət et, onlarla ən gözəl surətdə mübahisə et. Həqiqətən, Rəbbin yolundan azanları da, doğru yolda olanları da daha yaxşı tanıyır!» (*ən-Nəhl, 125*).

Quran səmavi dinlərlə dialoqun əsasında yalnız bir olan Allaha ibadəti qoyur və Mühəmməd peyğəmbərə belə əmr edir: «Söylə: «Ey kitab əhli! Sizinlə bizim aramızda eyni olan bir kəlməyə tərəf gəlin! (O kəlmə budur:) «Allahdan başqasına ibadət etməyə. Ona şərik

qoşmayaq və Allahu qoyub bir-birimizi Rəbb qəbul etməyəkl» (Ali-İmran, 64).

Dinlərarası dialoqda perspektivli sayılan prinsiplərdən biri də ondan ibarətdir ki, Allahın dini bir, şəriətləri isə müxtəlifdir, yəni bütün səmavi dinlərin əsasında Allahın bir olduğuna iman durur, qalan şeylər, o cümlədən ayinçilik məsələləri isə hüquqi sahəyə aid olduğu üçün müxtəlif zaman-məkan şəraitində fərqli xüsusiyyətlər kəsb edə bilər. Quranda buyrulur: «Sizin hər biriniz üçün bir şəriət və bir yol təyin etdik. Əgər Allah istəsəydi, sizi (eyni şəriətə tabe) vahid bir ümmət edərdi. Lakin (bu müxtəliflik) Allahın verdikləri ilə sizi imtahan etməsi üçündür» (əl-Maidə, 48).

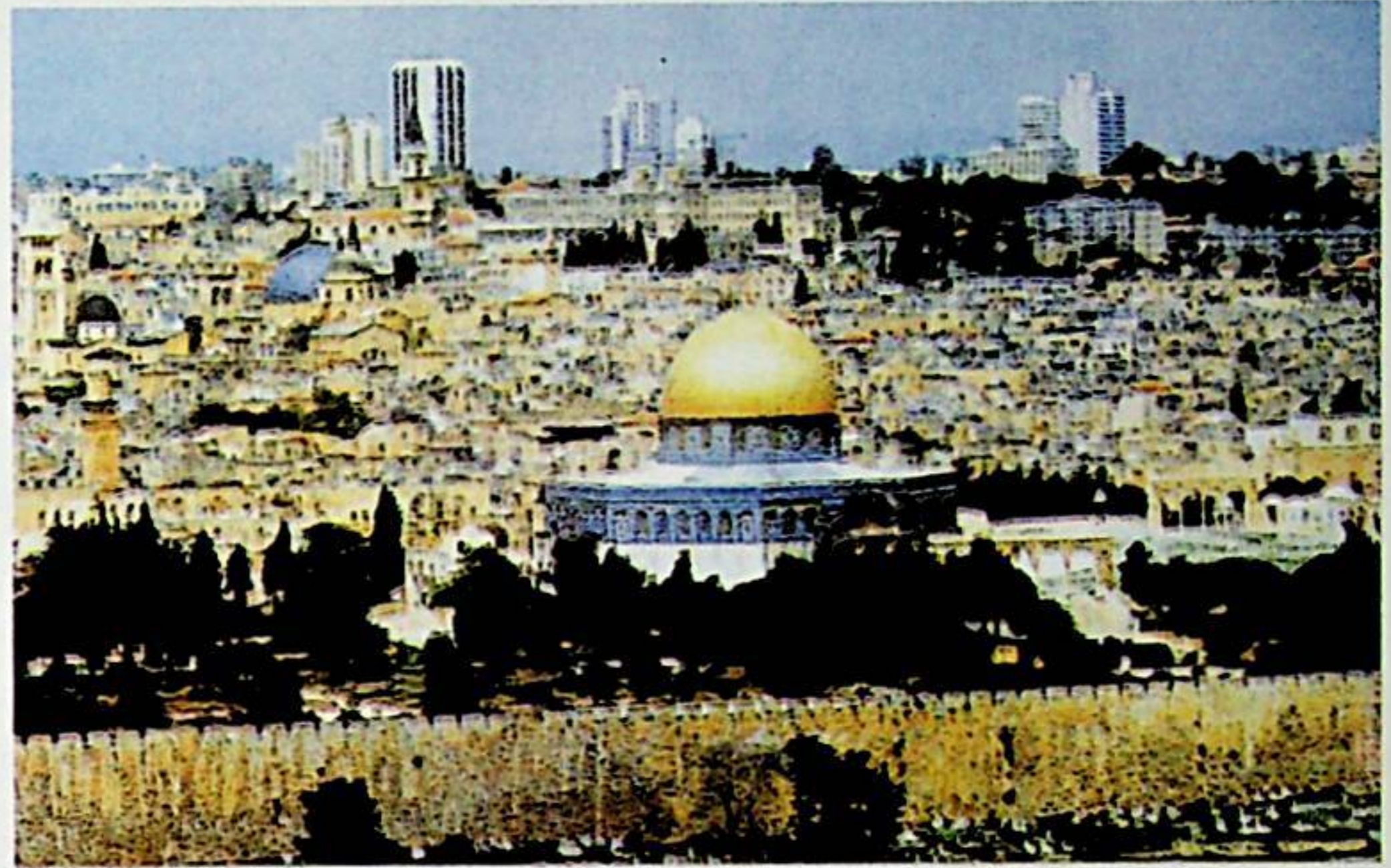
Dialoqda məqsəd kimisə hansı əqidəninə düzgünlüyünə inandırmaq, kimisə etiqadını dəyişdirmək olmamalıdır. Digər tərəfdən, dinlərarası dialoqun geniş vüsət aldığı indiki şəraitdə diqqət dinləri bir-birindən ayıran özəl xüsusiyyətlər üzərində deyil, onları birləşdirən müştərək cəhətlər üzərində cəmləşdirilməlidir.

Bəs dinlər arasındakı bu ümumi cəhətləri necə müəyyən etmək olar? Bu cəhətlər hansılardır?

Allahın birliyinə iman bu cəhətlər arasında birinci yerdə gəlir. Bu cür iman yalnız o təqdirdə gerçəkləşir ki, insan dediyi hər bir sözü Allahın eşitdiyinə, etdiyi hər bir əməli - gördüyünə etiqad etmiş olsun.

Bu baxımdan, İbrahim peyğəmbərin Tövhid - təkallahlılıq ənənəsi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Quran dönə-dönə bildirir ki, yəhudiliyin,

xristianlığın və islamın əsasında İbrahimin hənifiliyi durur. Bu hənifilik batıldən haqqa meyildir, insanın özünü Allaha təslim etməsini nəzərdə tutur: «İbrahim nə yəhudi, nə də xaçpərəst idi. O ancaq hənif (batıldən haqqa tapınan, haqqa yönəlmiş olan) idi və (Allaha) şərik qoşanlardan deyildi». (Ali-İmran, 67). İbrahim pey-

ğəmbərin gətirdiyi din bütün səmavi dinlərin dialoqu üçün əsas olmalıdır. Allahın bir olduğunu, insanın Allaha bəndəlik üçün xəlv edildiyini qəbul etmək dinləri bir-birinə yaxınlaşdırır, onların arasında xırda və əhəmiyyətsiz fərqləri arxa plana keçirir. İbrahimin dinindən üz çevirənləri Quran səfeh adlandırır: «Özünü səfehliyə qoyanlardan başqa kim İbrahim dinindən üz çevirər» (əl-Bəqərə, 130).

Dinləri birləşdirən ümumi cəhətlərdən biri də insanın Allah yanında hörmətinə, malının, canının, şərəf və namusunun, azadlığının toxunulmazlığına imandır. Quranda buyrulur: «Biz Adəm övladını hörmətli etdik» (əl-İsra, 70). Peyğəmbər də vida həccə vaxtı

etdiyi xütbədə bildirmişdi ki, insanların qanı, canı, malı və şərəfi qiyamət gününədək bir-birinə haramdır. «İnsan hüquqları» deyilən bu şeylərin toxunulmazlığı bütün dinlər tərəfindən etiraf edilir.

Daha bir ümumi cəhət də ondan ibarətdir ki, səmavi dinlər insanın bir fitrətə, bir mahiyyətə malik olduğunu,

mal-dövlət, cinsiyyət, irq, rəng baxımından gözə çarpan fərqlərin bu mahiyyətdə zərər qədər rol oynamadığını iqrar edir: «Allahın sizi (atanız Adəmi) torpaqdan yaratması, sonra da sizin (hərənizin) bir insan olub yer üzünə yayılmanız Onun qüdrət əlamətlərindəndir» (ər-Rum, 20). Mühəmməd peyğəmbər də insanlar arasında təqvadan - ürəklərdəki Allah qorxusundan başqa heç bir fərq olmadığını, insanların darağın dişləritək bərabər olduqlarını dönə-dönə bildirmişdir.

Bu cəhətlər bütün dinlər üçün ümumidir və dialoqun bu cəhətlər ətrafında aparılması onun daha məzmunlu və daha səmərəli olmasının rəhnidir.

CİDDƏ KONFRANSI

6-8 aprel 2002-ci il tarixində Səudiyyə Ərəbistanı Krallığının Məkkə şəhərində İslam Aləmi Liqasının IV konfransı keçirilmişdir. İAL-in Baş Katibi cənab Abdulla bin Abdulmöhsin ət-Türkinin dəvəti ilə konfransda Azərbaycanı Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Rafiq Əliyev təmsil etmişdir. 60 ölkədən gəlmiş tanınmış müsəlman alimləri, ictimai xadimlər, dövlət nümayəndələri üç gün ərzində «İslam ümməti və qloballaşma» mövzusunda fikir mübadiləsi aparmışlar. İlk dəfə belə mötəbər forumda qloballaşmaya islam dini prizmasından qiymət verilmiş, bu prosesin müsbət cəhətləri ilə yanaşı dinin mənəvi-əxlaqi dəyərlərinə mənfi təsiri də olacağı göstərilmiş, ümumiyyətlə qloballaşmada islam ümmətinin yerinin və rolunun bu günədək aydın olmadığı vurğulanmışdır. Konfrans iştirakçıları belə bir fikirdə yekdil olmuşlar ki, qloballaşma bütün xalqların, ölkələrin xüsusiyyətlərini nəzərə almalı, ikili standart əsasında həyata keçirilməməli və bir qrup dövlətlərin başqalarına təsirini gücləndirmək aləti kimi istifadə olunmamalıdır.

Konfransda bu gün bütün dünyanı narahat edən İsrail-Fələstin münasibətlərinə, İsrail və Fələstin şəhərlərində həyata keçirilən əməliyyatların müzakirəsinə geniş yer verilmişdir. Günahsız insanların ölümü, kənd və şəhərlərin dağıdılması ilə nəticələnən bu əməliyyatların təcili dayandırılması, Fələstin xalqına öz dövlətini yaratmaq imkanı verilməsi tələb olunmuşdur.

Yaxın Şərqdə baş verən hadisələri isə terrorla mübarizə adı altında pərdələməyin əsası olmadığı vurğulanmışdır.

Müzakirə üçün təqdim olunan sənədlər sırasında Azərbaycanla bağlı sənəd də yer tutmuşdur. Sənəddə Azərbaycana öz torpaqlarını erməni işğalından azad etmək üçün kömək göstərilməsi, qaçqın və köçkünlərin təhlükəsiz şəraitdə öz yurdlarına qayıtmasının təmin edilməsi məqsədilə İslam Konfransı Təşkilatına müraciət olunması nəzərdə tutulurdu.

Məmnuniyyətlə qeyd etmək lazımdır ki, konfrans iştirakçıları öz torpaqlarını azad etmək işində Azərbaycan xalqı, dövləti ilə həmrəy olduqlarını bəyan etmiş və bu, konfransın yekun sənədində tam əksini tapmışdır.

İslam Aləmi Liqasının Baş Katibi Azərbaycan Respublikası Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri ilə də görüşmüşdür. Görüşdə Liqanın strukturlarının Azərbaycandakı xeyriyyə fəaliyyətindən danışılmış, əlaqələri daha da genişləndirmək üçün İslam Aləmi Liqası ilə Azərbaycanın müvafiq dövlət strukturu arasında əməkdaşlıq haqqında müqavilənin imzalanması və gələcəkdə Liqanın Azərbaycanda regional nümayəndəliyinin açılması zərurəti vurğulanmışdır. İslam Aləmi Liqasının Baş Katibi bu ilin yayınadək Azərbaycana səfər etmək arzusunda olduğunu bildirmiş və Liqa ilə Azərbaycan arasında olan əməkdaşlığın dövlət səviyyəsində aparılmasından məmnunluğunu ifadə etmişdir.

ЧТО ПРЕДСТАВЛЯЕТ СОБОЙ КАТОЛИЦИЗМ?

В результате разделения Римской империи в IV в. на две части христианская церковь раскололась на две половины: восточную и западную. Восточная (византийская) церковь находилась в сильной зависимости от императора. Перенесение же столицы в Константинополь способствовало ослаблению зависимости римских епископов от императорской власти. Сосредоточив в своих руках большие богатства, они в 756 г. образовали папское государство. Притязание пап на высшую власть в церкви и гражданском обществе очень скоро столкнуло их как со светскими государствами, так и с восточными епископами. Борьба между восточными и западными епископами завершилась в 1054 г. разделением церквей. После этого западная церковь стала жить особой жизнью.

Католицизм (от греч., "всеобщий", "вселенский") считает себя единственной истинной церковью, сохраняет организационное единство, скрепляемое авторитетом его главы-папы. Центр католицизма и резиденция Папы римского - Ватикан, государство в центре Рима. Ватикан имеет все атрибуты государственной власти. Его международный суверенитет признан многими государствами и международными организациями.

Папа руководит всей церковью через посредство римской курии, назначает главных католических иерархов. Сам он избирается пожизненно, считается наместником Христа на земле и преемником апостола Петра, непогрешимым в вопросах веры и морали.

В сравнении с православием католицизм имеет ряд особенностей в вероучении и культе. Эти особенности проявляют себя в учениях: 1. Об источниках церковного учения (кроме Библии источником вероучения является

также «предание» - церковная традиция, включающая не только решение вселенских, но и последующих соборов, а также суждения Пап; правом толковать Библию пользуется только церковь). 2. О личном свойстве святого духа (святой дух, согласно католицизму, исходит не только от Бога-отца, но и от Бога-сына). 3. О первородном грехе и непорочном

зачатия деви Марии (догмат телесного вознесения деви Марии). 4. Об оправдании и спасении человека (индальгенция - отпущение грехов на земле). 5. О церкви и ее устройстве (догмат о главенстве в церкви папы как преемника апостола Петра, который был первым епископом Рима и которому Христос обещал первенство над всей церковью). 6. О таинствах (например, таинство крещения производится путем обливания водой или погружения в воду; миропомазание производится не вскоре после рождения ребенка, а когда ему исполняется семь-восемь лет; католики причащают не «телом и кровью», а только «телом» - пресной облаткой, без вина); 7. О загробной судьбе человека (ада и рая недостаточно, должно быть и чистилище, предназначенное для очистки душ, недостаточно очищенных для рая).

Католическая церковь является сегодня крупнейшим собственником, располагает огромными богатствами в виде банковского капитала, акций, земель.

Сегодня в мире насчитывается от 600 до 850 млн. католиков.

* * *

Первый Римско-католический приход в Баку образовался в результате ссылки на Кавказ царскими войсками военных католиков со всей Российской империи. В конце 50-х годов XIX века в Баку при штабе полка появилась часовня, которая подчинялась большому Римско-католическому военному приходу в Тетри-Ццаро (Грузия). С 1882 года в Баку уже отмечается существование самостоятельного прихода, который имел так называемый приходской костел в частном доме. В 1895 году появился новый приходской дом с часовней в честь Непорочного Зачатия Благословенной

Девы Марии. Приход был утвержден царским указом лишь в 1900 году, а в 1903 году на кладбище в Баку была построена каменная часовня Святого Креста. В 1909-1912 годы был построен новый каменный костел, названный в честь Непорочного Зачатия Девы Марии. Это здание стало одним из архитектурных шедевров Баку, выполненных в готическом стиле. Оно было разрушено в советское время. Позднее на этом месте было построено здание, известное в настоящее время как Культурный центр им. Шахрияра.

22-23 мая ожидается официальный визит в Азербайджан главы Римско-католической церкви Папы Римского Иоанна Павла II

В 1999 году в Баку была вновь зарегистрирована община Римско-католического прихода. В 2001 году община приобрела дом и оборудовала его под часовню. В настоящее время община насчитывает около ста прихожан. Обслуживают общину двое священников, назначенных Ватиканом. Богослужения проходят в воскресные и праздничные религиозные дни. Кроме того, часовню посещают католики-иностранцы, работающие в различных зарубежных фирмах. В общине проводятся занятия для прихожан по изучению Библии, а также организована благотворительная столовая для неимущих и малообеспеченных людей.

22-23 мая ожидается официальный визит в Азербайджан главы Римско-католической церкви Папы Римского Иоанна Павла II. В ходе визита понтифик посетит Аллею Шехидов и католический приход встретится с президентом страны Гейдаром Алиевым, главами религиозных конфессий Азербайджана, а также проведет богослужение.

BÖLGƏLƏRDƏ DİNİ DURUM

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaranması və fəaliyyəti yerlərdə artıq öz müsbət təsirini göstərir. Əvvəllər, yəni sovet hakimiyyətinin mövcud olduğu dövrdə ateizm təbliğatı aparılmış və bunun nəticəsində ölkə əhalisi öz milli dəyərlərini, adət-ənənələrini yaşatmaqdan, xüsusilə də islam dininin mahiyyətini öyrənməkdən məhrum edilmişdir. Lakin müstəqillik əldə etdikdən sonra Azərbaycan Respublikasında çoxlu sayda dini qurumlar, təriqətlər və cərəyanlar yaranmışdır. Yaranan dini qurumlar içərisində ənənəvi dinlərlə yanaşı qeyri-ənənəvi olan sektalar da fəaliyyət göstərir. Belə sektalar öz məqsədlərinə nail olmaq üçün mümkün olan bütün vasitələrdən istifadə edirlər. Ona görə də Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin yaradılması və onun Əsasnaməsinin həyata keçirilməsi mərkəzdə olduğu kimi bölgələrdə də dini məsələlərə daha ciddi, hərtərəfli və qanuni yanaşma prinsipini əldə əsas tutur.

Azərbaycan Respublikasında xarici ölkə missionerlərinin təsiri altında olan dini qurumlar əsasən Bakı, Sumqayıt, Gəncə şəhərlərində, ölkənin cənub, şimal və şimal-qərb bölgələrində yaranmışdır.

Ölkəmizin şimal və şimal-qərb bölgəsində əsasən radikal dini cərəyanlar inanc və ehkamların təbliğinə cəhd göstərirlər.

Respublikamızda şüəlik əsasən cənub bölgəsində, Muğan və Abşeron zonalarında, habelə bir sıra böyük şəhərlərdə yayılmışdır.

20 təşkilat isə xristian sektantlığı ilə bağlı olan ideyaların təbliği ilə məşğuldur. Ölkə ərazisində "Həyatverici lütf" dini icması da fəaliyyət göstərir. Bu icma xristianlığın protestant məzhəbinə məxsusdur. "Həyatverici lütf" dini icmasının fəaliyyəti Ağdaş, İsmayilli və digər rayonlarda əhali, xüsusilə də gənclər arasında xristianlığı

ciddi şəkildə yaymaq məqsədi güdür və bu bəzən yerli əhali arasında narahatlıq yaradır.

Azərbaycanda "nurçuluq" təriqəti də yayılmağa başlamışdır. Türkiyədə yaranmasına baxmayaraq, bu təriqət getdikcə bir çox ölkələrə, o cümlədən Azərbaycana da yol tapır. Qəbələ və Oğuz rayonlarında, Göyçay, Ağdaş, Şəki və Sumqayıt şəhərlərində nurçuluğun tərəfdarları vardır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, nurçuluq adı altında Azərbaycanda heç bir dini icma rəsmi qeydiyyatdan keçməmişdir. Bu təriqətin tərəfdarları insanlar arasında islamın ibadət şərtlərinin yüngülləşdirilməsinə, mənəviyyat, əxlaq problemlərinin ön plana çəkilməsinə, islamın sufi prizmasından başa düşülməsinə çalışırlar.

Azərbaycanın cənub bölgəsinin əhalisi ənənəvi olaraq islami dəyərlərə daha çox bağlıdır. Masallı, Lənkəran, Cəlilabad kimi rayonlarda demək olar ki, hər kənddə ən azı bir məscid, dini icma fəaliyyət göstərir. Təkcə Masallı rayonunda fəaliyyət göstərən məscidlərin sayı birlikdə götürüldükdə bölgənin Neftçala, Salyan, Saatlı, Sabirabad və s. rayonlarında olan məscidlərin sayından çoxdur.

Son vaxtlara qədər Masallı və Cəlilabad rayonlarında bir neçə qeydiyyatsız mədrəsələr fəaliyyət göstərirdi. Yalnız ciddi təhlil və müzakirələrdən sonra Komitə heç bir tədris proqramı olmayan bu təhsil müəssisələrinin işinin dayandırılmasına nail olmuşdur.

Cənub zonasında xristianlığı, nurçuluğu yaymaq cəhdləri müşahidə olunsada, bu cəhdlər uğurla nəticələnməmişdir.

Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi yarandıqdan sonra bölgələrdə dini durumu nəzarətdə saxlamağa çalışır və orada dinlə bağlı proseslərin qanun çərçivəsində tənzimlənməsi sahəsində mütəmadi iş aparır.

AZƏRBAYCANDA İSLAM MƏDƏNİYYƏTİ

Azərbaycanın islamlaşmasının başlanğıcı hicrətin 21-ci ilindən (642-ci il) qoyulmuşdur. Ölkənin bir sıra bölgələri fəth edildikdən sonra ərəb müsəlmanlar Xəzər sahilləri ilə irəliləyərək Dərbəndə kimi gəlmişdilər. Uzun müddət gah Bizansın, gah da Sasanilərin zülmü altında inləyən, iki böyük dövlət arasındakı müharibələrin yükünü çəkən Azərbaycan siyasi sabitlik ümidi ilə ərəblərə o qədər də ciddi müqavimət göstərmədi.

Xilafət fəth edilmiş ərazilərdə ticarətə himayədarlıq edir, karvan yolları salır, yolların üstündə poçt məntəqələri yaradırdı. Azərbaycan sürətlə Yaxın Şərq ölkələri ilə qarşılıqlı ticarət və mədəniyyət əlaqələri orbitinə cəlb edilirdi. Ticarətdə Xəzər dənizi mühüm rol oynayırdı.

Təbriz, Ərdəbil, Beyləqan və Bərdə böyük şəhərlərə çevrilmişdilər. Onların öz sikkəxanaları var idi. Bərdənin bazarları Yaxın Şərqdə ən məşhur bazarlardan sayılırdı. Burada ticarət yarmarkaları keçirilirdi. Bərdə Xilafətin bölgədə ən əhəmiyyətli şəhəri idi. Şəhərdə pambıq, ipək və digər parçalar, müxtəlif əmək alətləri, silahlar istehsal olunurdu. Artıq X əsrdə Azərbaycan şəhərlərində orta əsrlərə xas olan sənətkarlığın hər növünə rast gəlmək mümkün idi. Azərbaycan Çin və Hindistan kimi Şərq ölkələri ilə geniş ticarət əlaqələri saxlayırdı. İraqdan sonra Azərbaycan İranla birlikdə Xilafətin ikinci qapısı sayılırdı.

Artıq VII əsrin axırlarında bir sıra Azərbaycan şəhərlərində məscidlər fəaliyyət göstərir, mədrəsələr açılırdı.

Orta əsr elm və mədəniyyətinin inkişafında başqa müsəlman xalqları ilə yanaşı Azərbaycan xalqı da fəal iştirak edirdi.

Dilçilik və ədəbiyyat sahəsində tədqiqatlar aparılır, kitablar da yazılırdı. XI əsrdə Qətran Təbrizi, Əsədi Tusi kimi Azərbaycan alimləri tərtib etdikləri izahlı lüğətləri ilə məşhur idilər. Elə həmin dövrdə ədəbi tənqid və dilçilik sahəsində aparıcı alim sayılan Xətib Təbrizi (vəfatı - 1109) Əbu Təmmamın «əl-Həməsə», Məərrinin «Səqt üzzənd», Müfəzzəl Zəbinin «əl-Müfəzzəliyyat» divanlarına, Mütənəbbinin şerlərinə, ərəb müəllimlərinə yazdığı şərhləri, Quranın sintaksisinə dair əsərləri ilə geniş tanınmışdır.

XII əsrdə yaşamış astronom, astroloq, təbib, ədib, leksikoqraf, riyaziyyatçı və mühəndis Əbulfəzl Hübeyş Tiflisi özündən sonra zəngin elmi irs - 30-dan artıq əsər, o cümlədən «Qanune-ədəb», «Loğate-qəvafi», «Kamilüt-təbir» lüğətlərini qoyub getmişdir.

Səlcuqlar dövründə Məhsəti Gəncəvi, Xaqani Şirvani, Nizami Gəncəvi fars dilində yazıb yaradırdılar.

Azərbaycan şəhərlərindən çıxmış alimlər müsəlman mədəniyyəti və elminin ən gözəl nümayəndələri kimi

tanınmışdılar. Mahmud ibn İlyas, Hübeyş Tiflisi, İsa Raqi Tiflisi, Müzhəbəddin Təbrizi tibb sahəsində, Nəsirəddin Tusi riyaziyyat, coğrafiya və astronomiya, Əbdürrəşid Bakivi tarix elmləri sahəsində məşhur olmuşlar. Tusinin rəhbərlik etdiyi Marağa rəsədxanası bütün Yaxın Şərqdə məşhur olmuşdur.

Orta əsrlərdə Azərbaycanda islam memarlığı və islam incəsənəti sürətlə inkişaf edir, gözəl sənət əsərləri yaradılırdı. İslam memarlığı islamın əsas məqsədlərinə, xidmətə yönəlmişdir. Bu gün də Azərbaycanda islam memarlığı, təsviri və tətbiqi incəsənət abidələri öz etik və estetik əhəmiyyətini qoruyub saxlamaqdadır. Müxtəlif nəbati ornamentlər və həndəsi fiqurlarla bəzədilmiş əzəmətli məscidləri, xanəqahları, türbə və məqbərələri görəndə islam cəmiyyətlərində din ilə mədəniyyətin ecazkar sintezi, ayrılmaz vəhdətini duyur, dərk edirsən.

Azərbaycanın Bakı, Şamaxı, Beyləqan, Gəncə, Marağa, Təbriz kimi iri şəhərləri istedadlı memarların yorulmaq bilməyən əməyi sayəsində çiçəklənir, onların ətrafında müdafiə divarları və qalalar tikilirdi. Mərdəkan, Nardaran, Ramana kimi Bakı kəndlərində tikilmiş qalalar, məscidlər və digər memarlıq abidələri bu gün də öz gözəlliyi və əzəməti ilə nəzərləri cəlb edir.

Bakıdakı Sınıqqala (Mühəmməd) məscidi, Şirvanşahlar sarayının məscidi, Təbrizdəki Göy məscid islam memarlığının ən gözəl nümunələrindən sayılır. Əcəminin Naxçıvanda inşa etdiyi Yusif ibn Küseyir türbəsi (1162-ci il) və Möminə xatun türbəsi (1186-cı il) monumentallığı, memarlıq bölgülərinin həlli, həndəsi ornamentlərinin düzümü baxımından orijinal islam memarlığı abidələridir və bu gün də 800 il bundan öncə olduğu kimi göz oxşayır, ruha qida verir.

Azərbaycanda islam ayinçiliyi ilə bağlı memarlıq həm də atəşpərəstlik dövrü memarlığının bir sıra xüsusiyyətlərini, o cümlədən atəşgah memarlığı xüsusiyyətlərini özündə əks etdirir və başqa müsəlman ölkələrinin islam dövrü memarlığından bu xüsusiyyətlərə görə fərqlənirdi. Bundan əlavə, yerli tikinti materialı - Abşeron, Ağdam, Qazax daşı islam memarlığı ilə bağlı nəbati və həndəsi ornament bəzəkələrinin daha çox oyma şəklində həkkinə imkan verirdi. Bakıdakı Xızır məscidində (XIV əsr) və Şirvanşahlar sarayının məscidində (XV əsr) bu oymalar xüsusilə diqqəti cəlb edir.

Bütün bunlar orta əsrlər Azərbaycanında mədəniyyətin yüksək inkişaf səviyyəsinə çatdığına dəlalət edir. Ölkədə əhalisi çox olan zəngin şəhərlər çiçəklənirdi. Bu şəhərlərdə sənətkarlıq və ticarət ayrı-ayrı məhəllələrdə mərkəzləşirdi, əməyin inkişaf etmiş kooperasiya formaları təşəkkül tapırdı. Ən başlıcası isə, islamı qəbul etməklə Azərbaycan Yaxın və Orta Şərfin bir çox ölkələri ilə beynəlxalq əlaqələrini inkişaf etdirə bilmiş, başqa xalqların mədəniyyət sahəsindəki nailiyyətlərindən bəhrələnmək imkanı əldə etdiyi kimi, özünün də bu sahədəki uğurlarını digər xalqlara ötürmək imkanı qazanmışdı.

SUFİLİK

İslam tarixinə təsəvvüf adı ilə daxil olmuş sufilik müsəlman Şərqiində geniş yayılmış fikir cərəyanlarından biridir. Sufilik islamın meydana çıxdığı ilk əsrlərdən etibarən təşəkkül tapmış, ayrı-ayrı tarixi dövrlərdə müxtəlif sosial-siyasi məzmun və fərqli ideya funksiyaları daşımışdır.

Sufiliyə dair bir çox sanballı tədqiqat əsəri yazılsa da, indiyədək ona bir dünyagörüşü sistemi kimi konkret tərif verilməmişdir. Sufiliyin rəsonal məntiq tələblərinə cavab vermədiyini, zahidlik və tərkdünyalıq təbliğ etdiyini, xristian rahibliyinin bir növ davamı olduğunu, buddizmin nirvana əqidəsindən, maniliyin və məzdəkiliyin təlimlərindən bəhrələndiyini deyənlər də vardır.

Təsəvvüf termininin yaranması barədə müxtəlif ehtimallar mövcuddur. Mütəxəssislərin bəzisi bu termini «saf olmaq» mənası daşıyan ərəb *sıf* söz kökü, bəziləri «hikmət» kimi mənalandırılan yunan sözü *sofiya*, bəziləri isə Məkkədən Mədinəyə hicrət etmiş, evləri və dolanacaqları olmadığı üçün məscidin yaxınlığındakı talvar altında yaşadıklarından əhl-əs-süffə («talvar əhli») kimi tanınan yoxsul müsəlmanların adı ilə bağlayırlar. Lakin bu terminin mənşəyi daha çox «yun» mənası daşıyan ərəb *suf* sözü ilə əlaqələndirilir, çünki oba-oba gəzib dolayan dərvişlər adətən yun paltar geyirdilər.

İslamda ilk vaxtlar sufilik özünü zöhd-zahidlik şəklində göstərmişdir. Mühəmməd peyğəmbərə yaxın olan adamlar - Əli bin Əbu Talib, Əbu Zərr, Salman Fərisi, Hüseylə, Əbüddərdə zahid həyatı sürmüş, azla kifayətlənmiş, sadə geyinmiş, vaxtlarını ibadətdə keçirmişlər. Salman Fərisi sadə paltar geyir, arpa unundan bişirilmiş çörək yeyir, dünya malından aftafa-ləyən və kiçik su tuluğundan başqa bir şeyi olmasa da, fikir çəkirdi ki, axirətdə bunların cavabını necə verəcək. İslama görə, zahidlik odur ki, insan Allaha yaxınlıq məqsədinə çatmağa mane olan hər şeyin məhəbbətini qəlbindən çıxarsın, qətiyyətinə zəiflədən, fikirlərini dağıdan hər şeyi özündən uzaqlaşdırsın, Allahından razı qalsın. Zahid insan elə bir iradə azadlığına malik olmalıdır ki, nəzərində bütün maddi dəyərlər bərabərlik kəsb

etsin, qızıl və torpaq, varlılıq və yoxsulluq, izzət və zəlalət, tərif və məzəmmət eyni səviyyədə qavranılsın, çünki zahidliyi seçən insan yalnız Allaha təvəkkül edir, Ona bel bağlayır. Müsəlman zahidləri Quran ayələrinin mənalari barədə düşünür, Quran və hədislərdə göstərilən hökmlərə dəqiq əməl edir, günlərini namazda, orucda keçirir, əməlisaleh həyat sürür, dünya malından uzaq olmağa çalışırdılar. Lakin bu zahidlik tərkdünyalıq deyildi. İslam tərkdünyalığı qəbul etmir, sadəcə olaraq dünyaya aludəliyi pisləyir.

Tədricən zahidlər, xüsusilə Həsən Bəsrə, Rabiə əl-Ədəviyyə, Darani kimi Bəsrə zahid və abidləri arasında Allaha təmənnəsiz məhəbbət, yaxınlıq həsrəti motivləri intişar tapır və bu keyfiyyətlər sufi ideologiyasının əsasını təşkil edir. «Təsəvvüfə dair traktat» (Risalə fi-t-təsəvvüf) əsərinin müəllifi Qüşeyri (vəfatı - 1072) göstərir ki, bu səviyyədə sufilik yalnız hicrətin II əsrindən sonra meydana çıxmışdır.

Həqiqətən, islam sivilizasiyasının başqa sivilizasiyalarla qarşılıqlı əlaqəsi gücləndikcə sufi təcrübəsi də böyük inkişaf yolu keçmiş, onun məzmunu və funksiyaları təkamülə uğramışdır. Bir çox hallarda sufi əqidələri ənənəvi islam prinsipləri ilə ziddiyyətə girdiyindən sufi mütəfəkkirləri mübhəm, yalnız özlərinə məlum olan mənalər daşıyan rəmzi terminlər işlətməmişlər. Məsələn, Allaha yaxınlıq mənasında işlədilən müşahədət əl-qəlb («qəlbın müşahidəsi») istilahı elə bir hal bildirir ki, bunu yalnız həmin halı keçirmiş insan anlayır.

Tədricən sufinin keçirdiyi hallar və yetişdiyi məqamlar müfəssəl təsvir edilir, sufilik elə bir yol (təriq) kimi mənalandırılır ki, bu yolun yolçusu (salik) pisliklərdən təmizlənilir, mənən saflaşır və Allaha yaxınlıq qazanır. Bütün bunları islam baxımından əsaslandırmaq üçün sufi mütəfəkkirləri Quran ayələrinin təvilini - rəmzi-alleqorik mənalandırılmasını mühüm hesab edirlər. Təvil ənənələri mistik kəşf barədə təlimin yaranmasına gətirib çıxarır. Bəzi sufi mütəfəkkirləri göstərirlər ki, Allaha doğru aparan yolun son məntəqəsi təkəcə Allahı müşahidə etmək

deyil, həm də Allahda fənaya uğramaq (fəna), Allahda əbədilik qalmaqdır (bəqa). Allaha qovuşmaq, Onda əriyib yox olmaq (hülul) ideyası da sufilikdə geniş yayılmışdır.

XII-XIII əsrlərdən etibarən sufilik iki qismə ayrılır. Birinci qismə insanı saflaşdıran, onu Allaha yaxınlıq və qovuşma məqamlarına yüksəlmək üçün zəruri mənəvi halları və əxlaqi keyfiyyətləri qəbul etməyə yararlı edən əməllərlə bağlı praktiki, yaxud əməli sufilik daxildir. Bu sufilik öz varlığını Quranın «**Batıldən haqqa tapınaraq üzünü islam dininə çevir, müşriklərdən olma!**» (Yunus, 105), «**Sənə əmr edildiyi kimi, düz (yolda) ol. Səninlə birlikdə iman gətirənlər də həmçinin, həddi aşmayın, çünki O sizin nə etdiklərinizi görəndir!**» (Hud, 112), «**And olsun nəfsə və onu yaradana, sonra ona günahlarını və pis əməllərdən çəkinməsinə öyrədənə ki, nəfsini təmizləyən mütləq nicat tapacaqdır! Onu günaha batıran isə, əlbəttə, ziyana uğrayacaqdır**» (Əş-Şəms, 7-10) və s. ayələri ilə əlaqələndirir. İkinci qisim sufilik Allahın - Mütləq Həqiqətin Öz gözəl adlarına müvafiq olaraq təcəlli etməsi məsələləri ilə məşğul olan nəzəri sufilikdir. Bu sufilik öz mövcudluğunu Quranın «**Allah hər gün (hər an) bir işdədir**» (Ər-Rəhman, 29) ayəsi ilə əlaqələndirir.

Sufiliyin nəzəriyyəsi və praktikası şeyxin, mürşidin, pirin rəhbərliyi altında öyrənilir və belə hesab olunurdu ki, bunu müstəqil öyrənmək istəyən mürid aqlını itirə bilər. Mistik yolun yolçusu üç mərhələ keçməli idi - şəriət, təriqət və həqiqət. Allaha doğru yolda sufi müəyyən məqamlardan keçməli, müəyyən hallar keçirməlidir. Məqamların arasında zöhd, səbr, Allahdan razılıq, Allaha təvəkkül, halların arasında isə Allaha yaxınlıq, qorxu, ümid, məstlik və ayıqlıq daha geniş yayılmışdır. Sufilər zaviyə və xanəqahlarda toplaşır, müxtəlif təmrinlər vasitəsilə mistik vəcd halına nail olurdular.

Müsaib (vəfatı - 857), Zun-Nun əl-Misri (vəfatı - 861), Bistami (vəfatı - 874), Səhl ət-Tüstəri (vəfatı - 896), Cüneyd (vəfatı - 910), Həllac (vəfatı - 922), Əbu Hamid Qəzali (vəfatı 1111), Əbdül Qadir Gilani (vəfatı - 1166), Əhməd Yəsəvi (vəfatı - 1166), işraq - ilahi nurun saçması, intellektual ezoterizm fəlsəfəsinin banisi, «qətlə yetirilmiş filosof» Şihabəddin Sührəvərdi (vəfatı - 1191), Fəridəddin Əttar (vəfatı - 1225), «böyük şeyx», «Əflatunun oğlu» ləqəbləri ilə tanınan İbn

Ərəbi (vəfatı - 1240), Cəlaləddin Rumi (vəfatı - 1273), Əbdürrəhman Cami (vəfatı - 1492) görkəmli sufi mütəfəkkirlər olublar.

XII əsrin ortaları - XIII əsrin əvvəllərindən etibarən böyük şəhərlərdə müxtəlif sufi təriqətləri təşəkkül tapmağa başlamışdır. Qadiriyyə, şaziliyyə, rifaiyyə, nemətullahiyyə, sührəvərdiyyə, yəsəviyyə, xacəqan, nəqşbəndiyyə, çiştiyyə, kübraviyyə, mövləviyyə, bədəviyyə, bektəşiyyə, xəlvətiyyə, şeyxiyyə, ticaniyyə geniş yayılmış sufi təriqətləridir.

Sufilik Azərbaycanda da yayılmışdır. Məsələn, sufi təriqətlərindən biri olan Hürufiliyin banisi böyük Azərbaycan mütəfəkkiri Şeyx Fəzlullah Nəimi (vəfatı - 1394) olmuşdur. Əbülhəsən Əliyyəül-Əla və şair Nəsimi hürufiliyin ən nüfuzlu nümayəndələri kimi şöhrət tapmışlar. Bir çox sufi təriqətləri, o cümlədən nəqşbəndiyyə Azərbaycana və Azərbaycan vasitəsilə Şimali Qafqaza nüfuz etmişdir.

Müəyyən dövrlərdə sufi mütəfəkkirlərinin bəzi iddiaları ənənəvi islam ilahiyyətçiləri tərəfindən kəskin tənqiddə məruz qalmışdır. Məsələn, sufiliyin fəna - Allahda əriyib yox olma, hülul-Allahda birləşmə, allaha qovuşma kimi iddiaları substansional birləşmə mənasında başa düşülmüş, belə iddialarla çıxış edənlər təqib olunmuşlar. Həllac, Eynəlxəzət Miyanəci, Nəimi, Nəsimi kimi sufi mütəfəkkirləri küfrdə, dinsizlikdə günahlandırılaraq edam edilmişlər. Lakin belə iddialar sufiliyi islama zidd fikir cərəyanı kimi səciyyələndirməyə haqq vermir. Əvvəla, islam tarixində belə faciəli hallar çox nadir olmuşdur, ikincisi, sufi mütəfəkkirlərinin edamı yalnız dinlə siyasətin üst-üstə düşdüyü vaxtlara təsadüf etmişdir. Əslində isə onların əksəriyyəti öz fikirlərini sərbəst təbliğ etmiş və özlərinə çoxlu ardıcıl tapa bilmişlər. İlahi Zata merac etdiyini və Onunla qovuşduğunu iddia edən məşhur «məst sufi», «ariflər sultanı» Əbu Yəzid Bistami ənənəvi islam ilahiyyətçilərinin qəzəbinə səbəb olsa da, ömrünü öz əməli ilə başa vurmuşdur. Müasir dövrdə də, xüsusilə keçən əsrin 30-cu illərində Türkiyədə, sufilik təqibə məruz qalmışdır.

Bütün bunlara baxmayaraq, sufiliyin təbliğ etdiyi ideallar - ürək və əl təmizliyi, ədalətlik, şərə qarşı mübarizəyə hazırlıq, xeyirxahlıq, bütün insanların Allah qarşısında bərabərliyi idealları insanın mənəvi saflaşmasına yönəldiyi üçün həmişə aktualdır.

КТО ТАКИЕ МОЛОКАНЕ?

Молокане - одна из сект духовного христианства. Основателем религиозного движения молокан в 80-х годах XVIII в. был крестьянин Тамбовской губернии Семен Уклеин. Прежде православный, он вступил в секту духоборцев, затем отделился от них и основал свой собственный кружок. Избрав из своих последователей 70 «апостолов», он торжественно с пением псалмов вошел с ними в Тамбов, чтобы открыто проповедовать новое учение. Но полиция сахватила их и заключила в тюрьму. Мнимые апостолы обратились в православие и были освобождены, сам Уклеин - отдан на увещание духовенству и, притворно обратившись в православие, был также освобожден. Однако и после этого он продолжал пропаганду своего учения, но только осторожнее, чем прежде. Он путешествовал по Тамбовской, Воронежской, Саратовской, Екатеринославской, Астраханской, губерниям по землям Войска Донского и по Кавказу. Успех пропаганды еще более упрочился, когда, с воцарением императора Александра I, имела место определенная веротерпимость к сектантам. Сначала правления императора Николая I их постигла та же судьба, что и духоборцев: в указах касательно одних обыкновенно назывались и другие между прочим, правительство назначило им

для поселения места в Закавказье.

В последнее время молокане стали поглощаться баптизмом. Молокане, не поддавшиеся влиянию других протестантских групп, более умеренны, и в сравнении с последователями новых сект мало склонны к пропаганде своего учения.

Молоканством это движение стало называться потому, что последователи его в пост ели молоко. Сами же молокане объясняют это название тем, что вкушают «словесное молоко»; обыкновенно же они называют себя «духовными христианами». Единственным источником вероучения молокане признают Св. Писание, причем библейские изречения толкуют произвольно, искажая иногда их смысл до неузнаваемости.

Молокане утверждают, что в настоящее время истинную церковь составляют только они, «духовные христиане», которые не приемлют ни преданий, ни постановлений соборных, а исповедуют только то, чему учит Библия. Они отвергают в церкви иерархию в смысле лиц, обладающих особыми полномочиями и особыми дарами благодати. У молокан нет церквей, догматическое учение молокан излагается в так называемых «обрядниках». Воскресение мертвых, по их учению, будет не духовное, а плотское. В этом заключается все богословие Уклеина. Подобно духобор-

цам, молокане, признавая только духовное поклонение Богу, отвергают православное учение о таинствах и обрядах и т.п. Что касается поста, то, по учению молокан, следует поститься не в определенные периоды времени, а когда человек чувствует свою греховность и преобладание плоти над духом. Причем пост должен состоять в совершенном воздержании от всякой пищи и питья. В пищу молоканам можно употреблять все, кроме свинины, рыбы, не имеющей чешуи, и т.п.

Богослужение молокан состоит в чтении и пении известных мест из Св. Писания, преимущественно из Псалтири. Порядок в этом случае соблюдается такой. Старейший начетчик, которого молокане именуют «пресвитером», садится обыкновенно в переднем углу и, раскрыв Библию, прочитывает стих из нее; слушающие подхватывают прочитанный стих и произносят его все нараспев.

С течением времени молокане распались на три группировки: общих, постоянных и прыгунов. Порядки молокан стали подвергаться большому или меньшему изменению.

Молоканство в современных условиях все больше теряет своих последователей. Это сознается и самими молоканами.

На сегодня молокане в Азербайджане, в основном, живут в Баку, Сумгаите,

Шемахинском, Исмаиллинском, Кедабекском и Губинском районах.

Первые молоканские общины появились в Азербайджане в середине XVIII века. Сюда их выселяли из России за иноверие и противостояние Православной церкви.

В настоящее время в Азербайджане действуют 11 зарегистрированных общин Духовных христиан молокан. Самые крупные из них находятся в Баку (около 150 чел.) и Сумгаите (около 100 чел.). Остальные общины, включаяющие не более 10

человек действуют в Шемахинском, Карадагском, Хызинском и Исмаиллинском районах. В тех же районах имеются немногочисленные незарегистрированные общины. Во всех общинах ведётся подсчёт членов, которые являются пожилыми людьми. Молодёжь и дети, как обычно, общины не посещают. Членами являются только лица русской национальности. Миссионерством общины не занимаются, и количество прихожан в них с каждым годом сокращается. Нарушений законодательства не наблюдается. Религи-

озного центра они не имеют, и каждая община действует самостоятельно. В то же время поддерживают тесные контакты с бакинской общиной и молоканскими общинами Ставропольского края. Денежные доходы низкие и используются на оказание материальной помощи своим членам и содержание молитвенных домов.

В последние годы наблюдается тенденция к закрытию многих общин из-за недостатка людей.

Общее количество всех членов молоканских общин - около 500 человек.

ŞAMAXIDA SEMİNAR-MÜŞAVİRƏ

22 aprel 2002-ci il tarixdə Şamaxıda Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin rayon İcra Hakimiyyəti ilə birgə təşkil etdikləri "Dövlət-din münasibətlərinin tənzimlənməsinə aid sənədlərin təşviqi və təbliği" mövzusunda seminar-müşavirə keçirilmişdir. Müşavirəni giriş sözü ilə İcra Hakimiyyətinin başçısı Akif Əliyev açmışdır. Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsinin sədri Rafiq Əliyev məruzə ilə çıxış edərək ölkəmizdə vətəndaşların dini-etiqad azadlığının təmin olunması, Konstitusiyada təsbit edilmiş hüquqların sərbəst həyata keçirilməsi istiqamətində görülən işlərdən danışmışdır. Natiq konkret faktlarla bildirmişdir ki, Azərbaycanın sivil dünya birliyinə qovuşmasından, demokratik, hüquqi dövlət quruculuğu prosesinin dönmədən həyata keçirilməsindən narahat olan bəzi qüvvələr hər vasitə ilə buna mane olmağa, din pərdəsi altında respublikamızda ictimai-siyasi sabitliyi pozmağa çalışırlar. Dövlət orqanları, ictimai təşkilatlar, ziyalılar dini-mənəvi, milli-əxlaqi dəyərlərimizin

qorunub saxlanması, yad təsirlərdən müdafiəsi üçün fəallığını artırmalı, dini ayrışkıllıq yaratmaq cəhdlərinə qanunun gücü ilə qətiyyətlə cavab verməlidirlər.

Daha sonra müşavirə iştirakçılarını maraqlandıran suallara cavab verilmişdir. Cavablarda müşavirə iştirakçıları azərbaycançılıq, vətəndaşlıq, vətən bütövlüyü, islam ideyaları və onların gəncliyin tərbiyəsində, milli-mənəvi dəyərlərimizin qorunması və inkişafında əhəmiyyəti, dövlətin dini fəaliyyət sahəsindəki siyasətinin əsas istiqamətləri, xarici missioner təşkilatların respublikamızda fəaliyyəti və onun nəticələri, dində əqidə azadlığı, təəssübkeşlik, dözümlülük, məzhəb ayrışkıllığı, dini icmalar, məscidlər, ziyarətgahlar və onların qeydiyyat məsələləri, statusları haqqında geniş və hərtərəfli məlumatlar almışlar.

Müşavirə iştirakçılarına Azərbaycan Respublikasında din-dövlət münasibətlərini tənzimləyən sənədlər, dərc olunmuş bülletenlər paylanmışdır.

MÖVLUD BAYRAMI

Mühəmməd peyğəmbərin doğum günü yaxınlaşır. Tarixçilərin bəzisi Peyğəmbərin 571-ci il rəbiül-əvvəl ayının 12-də, bəziləri isə 17-də dünyaya göz açdığını yazırlar. Bu il miladi təqvimlə Mövlud günü may ayının 25-nə, yaxud 30-na təsadüf edir. Həmin günlərdə Peyğəmbərin anadan olmasının 1431-ci ildönümü bayram ediləcəkdir.

Peyğəmbər «tarixin gur işığında» doğulmuşdur, yəni bir çox tarixi şəxsiyyətlərdən fərqli olaraq Peyğəmbərin bütün həyat yolu təfəssilatı ilə öyrənilmişdir. Onun doğum tarixi ilə bağlı bir neçə günlük fərqi isə aradan qaldırmaq məqsədilə Türkiyə Diyanət Vəqfi 1989-cu ildən etibarən Peyğəmbərin doğumunu «Kutlu (Mübarək) Doğum həftəsi» adı altında bir həftə - rəbiül-əvvəl ayının 12-dən 17-dək bayram etməyi daha uyğun hesab etmiş və bu fikir digər müsəlman ölkələri tərəfindən rəğbətlə qarşılanmışdır. Müsəlmanlar həmin həftəni dünyanın hər yerində bayram edirlər. Buna Mövlid, yaxud bizim Azərbaycanda olduğu kimi Mövlud bayramı deyirlər. Mövlid ərəbcədən tərcümədə «doğum yeri», yaxud «doğum vaxtı» deməkdir.

Ümumiyyətlə, islamda bəzi gecələr müqəddəs, qiymətli gecələr sayılır: Qədr gecəsi, Merac gecəsi, Mövlud gecəsi belə gecələrdəndir. Mövlud gecəsi Peyğəmbərin doğulduğuna səmimi-qəlbən sevinənlərin günahlarını Allah Peyğəmbərə görə bağışlar.

Əsrlər boyu Mövlud gecəsinin öz ənənələri təşəkkül tapmışdır. Bu gecə müsəlmanlar oyaq qalır, Quran oxuyur, sədəqə çıxarır, günahlarının bağışlanması üçün Allaha dualar

*Peyğəmbərə iman
gətirməklə, onun dediklərinə
əməl etməklə, onu müqəddəs
tutmaqla insan böyük savab
qazanır, axirətdə yüksək
dərəcələrə və əbədi
səadətə nail olur*

edirlər, qəlblərə xoş bir duyğu, sevinc, arxayınlıq hakim kəsilir.

Lakin Mövlud gecəsinin fəlsəfəsi bununla bitmir. Burada məqsəd ondan ibarətdir ki, müsəlmanlar Mühəmməd peyğəmbərin keçdiyi həyat yoluna bir daha nəzər salsınlar, onun yüksək insani keyfiyyətlərindən, əxlaqi dəyərlərindən ibrət götürə bilsinlər.

Qurana görə, Peyğəmbər adi insandır (*əl-Kəhf, 110*), möminlərə şəfqətli və mərhəmətlidir (*ət-Təubə, 128*), yaxşı əməl sahiblərinə cənnətdən müjdə verən, pis əməl sahiblərini cəhənnəm əzabından xəbərdar edəndir (*əl-Maidə, 19*), möminlərə onların özlərindən daha yaxındır (*əl-Əhzab, 6*). Allah onu insanlar arasından seçmiş, Özünə rəsul-elçi etmiş, doğru yolu göstərən sonuncu rəhbərlik kitabı Quranla aləmlərə rəhmət olaraq peyğəmbər göndərmişdir. Odur ki, Quranda buyrulur: «Səni də (ya Mühəmməd!) aləmlərə ancaq bir rəhmət olaraq göndərdik» (*əl-Ənbiya, 107*). Allah onu gözəl əxlaqına görə insanlara təqlid nümunəsi kimi vəsf edir: «Allahın Rəsulu Allaha, Qiyamət gününə ümid bəsləyənlər və Allahu çox zikr edənlər üçün gözəl nümunədir» (*əl-Əhzab, 21*). Peyğəmbərə iman gətirməklə, onun dediklərinə əməl etməklə, onu müqəddəs tutmaqla insan böyük savab qazanır, axirətdə yüksək dərəcələrə və əbədi səadətə nail olur.

Mövlud bayramı bütün bunları insanlara bir daha xatırladır, onları əməli-salehliyə, xoşxasiyyətliliyə, gözəl əxlaqa çağırır.

**Каковы особенности исламских представлений
о роли лидера и значении его личностных качеств ?**

Ибрагим Шукюров,
Масаллинский район, село Гасымлы.

Каким образом ислам объясняет происхождение лидеров; в чём заключается исламское видение роли лидера в обществе, какие личностные качества требует от лидера ислам; как ислам представляет взаимоотношения между лидером и членами мусульманской общины? Концептуальный подход к этим вопросам коротко можно увидеть в следующих тезисах.

Будучи дан через «Небесное» Откровение человеку и став неотъемлемым фактом его духовного бытия, ислам не мог оставить без внимания вопрос о роли лидера в человеческом обществе, испытывающем в своём движении к совершенству нужду в руководителе из собственной среды.

Если в раннем исламе понятие «Посланник Аллаха», а после смерти Пророка Мухаммада понятие «имам» означали «верховный носитель духовной и светской власти», то позднее понятие «имам» означало также «предводитель в религиозных делах», «предстоятель на молитве, «духовный наставник», основатель мазхаба, пример подражания, «мастер» и «учитель».

Лидерство - стержень мусульманской общины. Не может быть общины без руководства. Поэтому Аллах, согласно Корану, «выделяет одни личности среди других, возвышает одних людей над другими по степеням». В Коране по этому поводу говорится следующее: «Он Тот, Который сделал вас преемниками на земле и возвысил одних из вас над другими по степеням, чтобы испытать вас в том, что Он вам доставил» /Коран, 6:165/. «Мы возвышаем степени того, кого пожелаем: ведь выше всякого обладателя знания есть знающий!» /Коран, 12:76/. Это - возвышение

благодаря духовной чистоте, физической силе, знаниям, общественному положению, мудрости, которыми Аллах наделяет лидеров. Это одновременно и напоминание и предостережение лидерам. Им сообщается, что власть и ответственность за устройство человеческих дел возложены на них.

В смысле обычного лидера и правителя в Коране мы встречаемся с понятием улу-л-амр /«обладатели власти»/, условиями лидерства которых являются сила, знание и личные достоинства. Они обладают авторитетом и на них возложена ответственность принимать решения; они отстаивают соблюдения религиозных заповедей и норм поведения. Понятие «улу-л-амр» относится не только к правителям, но и охватывает все движущие силы мусульманской общины, которые оказывают какое-либо влияние на ее жизнь, - будь то ведущие мыслители или писатели, местные представители социальных, культурных, городских или других организаций.

Константы основанной на вере этики задают личности лидера богоугодные ориентиры - благочестие, справедливость, честность, богобоязненность и т.д. Поэтому Коран призывает членов общины повиноваться лидерам. «О вы, которые уверовали! Повинуйтесь Аллаху и повинуйтесь Посланнику и обладателям власти среди вас» /Коран, 4:59/. Но послушание лидерам не отождествляется с послушанием Аллаху и Его Посланнику. Мусульманин должен быть готов соблюдать принятый поведенческий принцип справедливого повеления одобряемого и запрещения порицаемого в тандеме духовной власти и верующих, на чем зиждется власть согласно Исламу.

Hörmətli redaksiya! İslamla bağlı bir çox məsələlər məni daim düşündürür. Lakin onlara cavab tapmaqda çətinlik çəkirəm. Sizdən mənim bir sualıma cavab verməyinizi xahiş edirəm. İnsan Allahın quludurmu? Bu, islamda öz əksini necə tapmışdır?

Kərimli Azad, Bakı şəhəri.

Allahın qulu, yaxud dilimizdə daha çox işlədilən Allah bəndəsi ifadəsi «Allahın köləsi» mənasında başa düşülməlidir. Allaha qulluq, yaxud bəndəlik Ona ibadəti nəzərdə tutur. Suala bir qədər ətraflı cavab vermək üçün ilahiyyatçı alim Hacı Sabir Həsənlinin «İslam mədəniyyətində elm» (Bakı, 1998) kitabından bəzi fikirləri ixtisarla oxucularımızın diqqətinə çatdırırıq.

«Allah insanı xəlq etdikdən, ona ruh verdikdən sonra onu başqa məxluqatdan fərqləndirmək üçün ona adları öyrətmiş, elm bəxş etmiş və yer üzünü abadlaşdırmağı təklif buyurmuşdur...

Eyni zamanda Quran bildirir ki, Allah cinləri və insanları yalnız Ona ibadət etmək üçün yaratmışdır (əz-Zariyat surəsi, ayə 56). İslam mədəniyyətinin əsasında belə bir müqəddəs hadisə durur ki, Allah-təala məkan-zaman xaricində insanla əhd bağlamışdır: «(Ey Peyğəmbərim!) Xatırla ki, bir zaman Rəbbin Adəm oğullarının bellərindən (gələcək) nəsillərini çıxarıb onları özlərinə (bir-birinə) şahid tutaraq: «Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?» - soruşmuş, onlar da: «Bəli, Rəbbimizsən!» - deyər cavab vermişdilər» (əl-Əraf, 172-173). Bu əhdə görə insan etiraf edir ki, Allah onun Rəbbidir, yalnız Ona ibadət edəcəkdir, Ona şəriq qoşmayacaqdır və buna əməl edib-etməməsindən asılı olaraq Qiyamət günü Allahla görüşü zamanı haqq-hesab verəcək, ya mükafatlandırılacaq, ya da cəzalandırılacaqdır...

İslam mədəniyyəti insanı həmin o görüş, haqq-hesab gününə istiqamətləndirir: «Ey Adəm övladı! Məgər Mən (dünyada) sizə: «Şeytana ibadət etməyin, o sizin açıq düşməninizdir?!» və «Mənə ibadət edin - bu, doğru yoldur!» - deyər buyurmadımmı?!» (Yasin, 61).

Burada ibadət məfhumu dar ayinçilik, Allahla yalnız ruhani əlaqə mənasında başa düşülməməlidir. Bu ibadət Allaha bəndəlik və bu

bəndəlikdən irəli gələn fəaliyyətdir. Bu mənada ibadət insanın yer üzündə fəaliyyətini tənzim edən əhatəli proqrama bənzər kamil bir həyat təcrübəsidir. Bu elə bir həyat təcrübəsidir ki, mədəniyyət quruculuğuna xüsusi xarakter verir, mədəni inkişafa təhrik edir, bu inkişafın məqsəd və yönümlərini müəyyən edir.

Allaha bəndəlik duyğusu insanın fəaliyyətinə xüsusi məna və tutum verir, onun insanlığa layiq səviyyəyə qalxması üçün təhrik rolunu oynayır. Belədən əhatəli proqrama malik olmayan, aydın humanist məqsəd güdməyən, insanın öz Xalığı Allahla dialoqunda əxlaqiliyi gözləməyən hər hansı bir mədəni fəaliyyətdən doğa biləcək mənfi cəhətlər əvvəlcədən aradan qaldırılmış olur...

İslamda insanın bəndəlik fəaliyyəti müəyyən zaman daxilində və ya konkret məkan hədudlarında məhdudlaşmır. Bu fəaliyyət insana Allahın hər zaman və hər yerdə mövcud olduğunu xatırladır, ona Allahın qüdrətini, iradəsini, biliyini, hər şeyə nəzarət etdiyini dərk etməyə imkan verir.

Bəs insanın Allaha bu cür ibadəti ilə onun namaz, oruc, həcc, zəkat kimi ibadətləri arasında nə fərq vardır?... Doğrusu, islam ayinçiliyi ilə islamın Allaha bəndəlik prinsipini bir-birindən fərqləndirmək çətindir. Lakin islam dünya-duyumunun əsl mahiyyətini düzgün açıqlamaq üçün bunu etmək lazımdır. Allaha bəndəlik prinsipi ruhunda tərbiyə almış müsəlman hər hansı bir fəaliyyəti həyata keçirərkən hər şeyi əhatə edən İlahi Varlığın mövcudluğunu hiss edir və bu sayaq o öz müsəlmançılığının ən yüksək dərəcəsinə - ehsankarlığa (əl-ihsan) nail olur... Namaz, oruc, zəkat kimi ibadətlər insana özünün Allaha bəndəlik borcunu düzgün başa düşməyə, öz bəndəlik fəaliyyətini ardıcıl şəkildə davam etdirməyə kömək edir və müsəlmanın daha geniş və daha yüksək səviyyədə şüurlu, seçkili bəndəlik fəaliyyəti üçün bir növ təməl rolunu oynayır... (s.35-39).

Что такое «истина откровения», достижима ли она человеком или же мы должны верить, не понимая самой сути?

Андрей Касумович, г. Баку.

Откровение - универсальный факт бытия живой и неживой природы, проявление Божественного закона, характерное для всего мироздания. Сообщения, заповеди, повеления и запреты, открывающие волю Бога, ниспосылаются людям в священных писаниях. Богодухновенные книги - Тора, или Книга Моисея, Евангелие, или Книга Иисуса, и Коран, или Книга Мухаммада, - являются записью этих откровений.

Главная цель откровения состоит в разъяснении человеку смысла его жизни, наставлении его на правильный путь, ведущий к всестороннему совершенствованию личности и ее духовному прогрессу. Для реализации этой цели Бог наделил человека разумом, просветленным знанием, открыл ему конечные истины о смысле творения и существования. Достижимы ли эти истины человеком?

Чтобы дать исчерпывающий ответ на поставленный вопрос, попытаемся выяснить, что такое истина вообще.

Истина - это действительное знание о предмете. Истина существует не сама по себе, но лишь в отношении к независимой от нее реальности, которую она идеально воспроизводит. Собрав определенные знания о таких предметах или явлениях с помощью ощущений, мы затем начинаем путем размышления и эксперимента систематизировать их, чтобы вывести из них законы. Но наши знания на каждой ступени развития обусловлены достигнутым уровнем науки, и по мере ее дальнейшего развития уточняются и совершенствуются, то есть они относительны. Для получения таких знаний о подобных предметах и явлениях необходимость в Божественном откровении отсутствует.

Но существует и другой тип вещей, к которым нет возможности применить обычные средства познания, которыми мы располагаем. Восприятия, суждения, умозаключения нельзя приложить к этим вещам. Нам не дано постичь их. Эти вещи - конечные истины. Знания о таких истинах как бытие и единственность Бога, сотворение небес, Земли и самого человека мы получаем только через руководство Бога, то есть

через истину откровения.

Вместе с тем, нельзя утверждать, что истина откровения совершенно не достижима человеком и он должен слепо верить, не понимая самой сути.

Великие мыслители прошлого логически обосновывали существование Бога. Философ арабо-язычного Востока Фараби /ум. в 950 г./ выделял два вида вещей. К одному виду он относил вещи, из сущности которых не вытекает с необходимостью их существование. Вещи этого вида называются «возможно сущими». Их существование требует внешней причины. Принципиально иную разновидность бытия представляют собой те «вещи», существование которых определяется их сущностью и не требует никакой внешней причины. Такое существование совершенно необходимо. Оно и присуще Богу.

Согласно другому мусульманскому философу Ибн Араби /ум. в 1240 г./, Бог есть единственная Реальность, а материальная Вселенная представляет собой ее отражение. В то же время в соотнесенности с Богом, то есть в том своем аспекте, который обращен к Богу, материальные сущности являются необходимым Ему модусом бытия и самопознания. Мир вещей есть нескончаемая цепь божественных явлений, познавая которые человек познает единство и единственность Бога.

Христианский философ Фома Аквинский /ум. в 1274 г./ приводит следующие рациональные доказательства бытия Бога: 1. Все движущиеся и движимые вещи должны иметь неподвижный двигатель, каким и является Бог. 2. Все многообразие причин обусловлено первопричиной, которая является ни чем иным, как Богом. 3. Все многообразие случайностей обусловлено необходимостью; в цепи случайностей должно быть абсолютно необходимое существо, или Бог. 4. В мире имеются различные степени совершенства, источником которых должно быть абсолютно совершенное, или Бог. 5. Наличие в природе целесообразности свидетельствует о наличии силы, обуславливающей эту целесообразность.

Все эти доказательства бытия Бога свидетельствуют о том, что разум и откровение не исключают друг друга, а лишь взаимно дополняют.

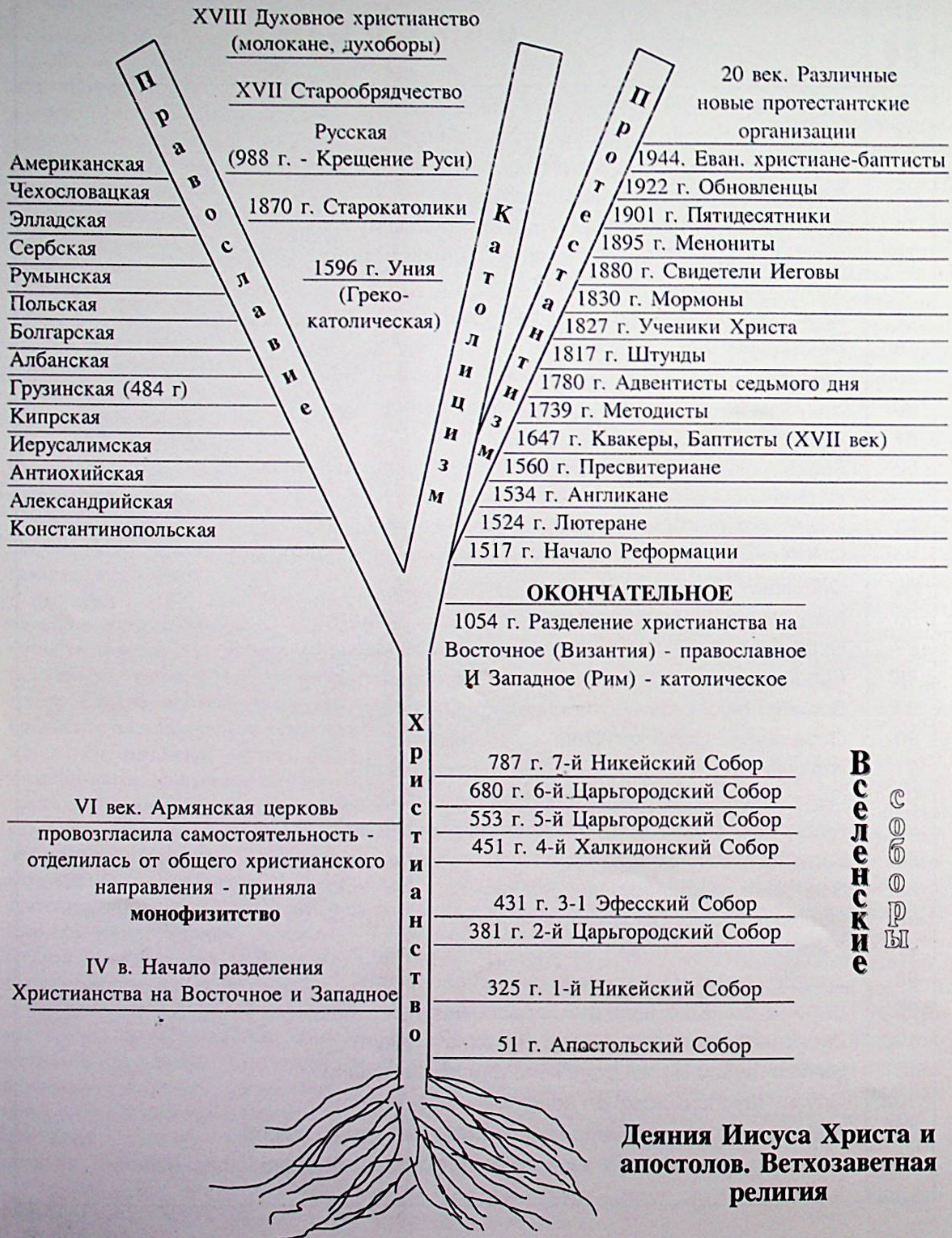
QEYDİYYATDAN KEÇMİŞ DİNİ İCMALARIN SİYAHISI

Əvvəli ötən sayımızda

Şəhadət- namə N-si	D İ N İ Q U R U M L A R
70	Astara rayonu Ərçivan kənd dini icması (islam)
71	Astara rayonu Sım kənd dini icması (islam)
72	Suraxanı rayonu Zığ qəsəbəsi dini icması (islam)
73	Salyan şəhər dindarlarının dini icması (islam)
74	Şəki rayonu Baş Zəyzid kənd dini icması (islam)
75	İsmayilli rayonu Qubaxəlilli kənd dini icması (islam)
76	Tərtər şəhər dini icması (islam)
77	Ağsu rayonu Bico kənd dini icması (islam)
78	Bərdə şəhər dini icması (islam)
79	Bakı şəhəri malakan ruhani xristian dini icması (xristian)
80	Sumqayıt şəhəri malakan ruhani xristian dini icması (xristian)
81	Ağcabədi rayonu dini icması (islam)
82	Abşeron rayonu Zirə kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı və emalı müəssisəsinin fəhlə qəsəbəsi dini icması (islam)
83	Masallı şəhəri Yuxarıbaş məhəlləsi dini icması (islam)
84	Qusar rayonu Yeni Həyat kəndi "Qəflə Pir" ziyarətgahı (islam)
85	Qobustan rayonu Bəklə kənd dini icması (islam)
86	Xətai rayonu Əhmədli qəsəbəsi dini icması (islam)
87	Əzizbəyov rayonu Buzovna qəsəbəsi dini icması (islam)
88	Sabunçu rayonu Bakıxanov qəsəbəsi dini icması (islam)
89	Suraxanı rayonu Qaraçuxur qəsəbəsi dini icması (islam)
90	Quba rayonu Gədik kənd dini icması (islam)
91	İsmayilli rayonu Quşencə kənd dini icması (islam)
92	Gəncə şəhəri Yeddinci günün adventistləri (xristian)
93	Ağdaş rayonu Xosrov kənd İslam mədrəsəsi (islam)
94	Zaqatala rayonu Əliabad kənd İslam mədrəsəsi (islam)
95	Şəki şəhər İslam mədrəsəsi (islam)
96	Qobustan rayonu Çalov kənd dini icması (islam)
97	Zaqatala rayonu Höytala kənd dini icması (islam)
98	Zaqatala rayonu Göyem kənd dini icması (islam)
99	Quba rayonu Zizik kənd dini icması (islam)
100	Zaqatala rayonu Sumaylı kənd dini icması (islam)
101	Şamaxı rayonu Birinci Çaylı kənd dini icması (islam)
102	Göyçay rayonu Kürdşaban kənd dini icması (islam)
103	Ağdaş şəhəri Muxtar Əfəndizadə məhəllə dini icması (islam)
104	Qobustan rayonu Hilmilli kənd malakan ruhani xristian dini icması (islam)

Ardı var

ДРЕВО ХРИСТИАНСКОЙ ЦЕРКВИ

МИФИЧЕСКИЕ ФИГУРЫ СРЕДИЗЕМНОМОРЬЯ

1. Митра.

Это был персидский бог Солнца. Согласно преданиям, он был сыном непорочно зачавшей небесной девы и родился 25 декабря в пещере. У него было 12 учеников, и он был Мессией, давно ожидаемым народом. Он был убит, взяв на себя грехи своих последователей, воскрес и ему поклонялись как воплощению Бога. Его последователи проповедали суровую и строгую нравственность. У них было семь святых таинств. Наиболее важные из них - это крещение, конфирмация и евхаристия (причастие), когда «причащающиеся вкушали божественную природу Митры в виде хлеба и вина».

Приверженцы Митры установили центральное местопоклонение в точности в том месте, где Ватикан воздвиг свою церковь.

2. Адонис.

Это бог плодородия в древнефиникийской мифологии (соответствует вавилонскому Таммузу). Верили, что он родился 25 декабря. Он был убит и погребен, но боги подземного мира (Аида), где он провел 3 дня, позволили ему воскреснуть. Он был спасителем сирийцев. В Ветхом Завете упоминается о плаче женщин над его идолом.

3. Аттис.

Это фригийский вариант вавилонского Таммуза (Адониса). Он родился от матери-девственницы и считался «единственным рожденным сыном» Высочайшей Кибелы. Сочетал в одном лице Бога-отца и Бога-сына. Он пролил свою кровь у подножия сосны 24 марта во искупление грехов человечества; был погребен в скале, но воскрес 25 марта (параллель пасхальному воскресению), когда происходил всеобщий праздник верующих в него. Специфические атрибуты этого культа крещение кровью и причастие.

4. Вакх (Дионис).

Бог виноградарства и виноделия в греческой мифологии. Он был сыном фиванской царевны Семелы, зачавшей его от Зевса без телесной связи. Родился 25 декабря. Он был спасителем и освободителем человечества. В честь него ежегодно устраивались празднества, изображающие его смерть, сходжение в ад и воскрешение.

5. Осирис.

Египетский бог Солнца. Родился 29 декабря от девственницы, называемой «девой мира». У него было 12 учеников, один из них Тифон предал его, в результате чего он был убит, погребен, но затем воскрес после пребывания в аду в течение 3 дней. Его считали воплощением Божества, и он был третьим в египетской триаде.

6. Кришна (Христна).

Рожден девственницей Деваки без сношения с мужчиной; он был единственным рожденным сыном Высочайшего Вишну. О его рождении возвестил хор ангелов. Будучи царского происхождения, он появился на свет в пещере. Считался альфой и омегой Вселенной. Совершил множество чудесных исцелений. Отдал свою жизнь ради людей. В момент его смерти в полдень солнце померкло. Спустился в ад, но воскрес и вознесся на небеса. Последователи индуизма верят, что он снова вернется на землю и будет судить умерших в день Последнего суда. Он - воплощение божества, третье лицо индуистской Троицы.

7. Будда.

Во время жизни совершал великие чудеса. Спаситель человечества, несущий мир на землю. Он вел аскетическую жизнь и сеял мир. Он должен вновь прийти на землю и судить умерших. Он искупил грехи человечества, заплатив своей кровью дьяволу. Его главной целью на земле было установление всемирного царства религии (Дхарма Чакра). Он обещал, что после него придет другой Будда.

ŞƏKİ XAN SARAYI (XVIII əsr)

GƏLƏN SAYIMIZDA:

- * *İman və qanun*
- * *İslamda qadın*
- * *Dinlərin tarixi: müqayisəli təhlil*
- * *İslamda incəsənətə münasibət*